

ЛЮДМИЛА КОВАЛЕНКО

VITA
NOVA

10

11

12

13

ЛЮДМИЛА КОВАЛЕНКО

VITA NOVA

Pavlo Lymarenko

Видання

УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В США

НЮ ЙОРК

1957

БАВНД БРУК

8

10

11

12

13

14

15

16

17

VITA NOVA

Еліесар Бен Матат'я не знав, чи йому радіти від несподіваного напливу мандрівників до його заїзду, чи вважати це непотрібною завадою.

Наказ Кесаря про перепис населення за місцем народження витворив по Юдеї коловорот народу, хвилі якого розкидали людей по всіх закутинах країни. Еліесар ніколи не думав, щоб із малого Бетлеєму стільки людей виїхало у світи шукати собі долі. Тепер всі вони повернулись на перепис. Повернулись з дітьми, — дехто з унуками, дехто — цілим родом. Еліесар обвів очима заповнені людьми кімнатки свого заїзду і стиснув щелепи у звичному вже виразі сухої суворости.

— Вони всі привезли з собою своїх дітей, — думав він, майже вороже придивляючись до своїх гостей. — А в мене — тільки могила. Тільки камінь надгробний, перед яким я можу сидіти і дні і ночі, а він не обізветься. Тільки камінь.

Весь невимовний розпач утрати знову стиснув йому серце, і голоси гостей здались йому образою та блюзнірством, хоч в них було більше втоми, ніж веселощів. Еліесар вийшов з хати і став під повіткою над входними дверима, перед якими на жердині було прив'язано жмут сіна.

— І ще хтось їде. Той Кесар, здається, вигнав усіх людей з домів, — подумав Еліесар, вдивляючись у пару, що наближалась до його заїзду.

Старший вже чоловік, стомлений і майже зне-
силений, вів за оброть осла, на якому сиділа моло-
да дівчинка. Тільки коли вони дійшли вже майже до
самої повітки, побачив Еліесар, що це не дівчинка,
а жінка, жінка, що має стати матір'ю. Він ще раз
глянув на її обличчя і побачив щасливу усмішку,
радісний вираз, як у дитини, що несподівано одер-
жала великий подарунок і так їхала у далеку до-
рогу, здивована і врадувана тим подарунком, не ві-
рячі, що він їй справді припав.

У Еліесара знову заворушилася вся гіркота йо-
го власного горя.

— Радіє, — подумав він гірко, — радіє і не
знає, що все це минеться, що її сина чекає смерть,
як вона чекала мого сина, що вона кожної хвили-
ни може лишитися сама на світі, маючи тільки спо-
гади і сльози, як маю я.

Та старий чоловік, що вів осла, не думав про
майбутнє. Він смиренно спитав Еліесара, вклонив-
шись йому на привітання:

— Скажи мені, чоловіче, чи не твій це заїзд?

— Це мій заїзд, — відповів Еліесар. — Але ко-
ли ти сподіваєшся знайти тут місце, то ти спізнив-
ся. Я розмістив людей, де тільки було вільно: на
ліжках і на підлозі, в кімнатах і навіть у кухні. Я
не маю місця навіть для однієї малої дитини.

— Може, нам саме треба буде місця для однієї
малої дитини, — відповів старий. — Ти ж бачиш
мою жінку. Вона втомлена і ніхто не знає, коли
прийде її час. Ми мусимо десь спинитися наніч і
відпочити.

Еліесар знизав плечима і хотів уже післати їх
на другий кінець Бетлеєму, коли молода жінка
попросила:

— Чоловіче, подумай, десть тут має бути місце для нас. Я вже не можу їхати далі.

Еліесар підняв очі на неї, і раптом за молодим обличчям і з невинних очей глянула на нього мудрість віків і потіха. Така ніби молода жінка говорила йому: „Відкинь суворість і втому від життя, і скупість зміни на любов. Відкинь усе --- і подумай, як ти можеш допомогти. Бо кожний може допомогти іншому, якщо тільки справді захоче. Подумай”.

Еліесар подумав і справді одразу ж побачив місце, де він може примістити їх.

— У стайні, — сказав він. — Там є трохи вільного місця, і там є сіно, і тепло. Я скажу служниці, щоб принесла тобі чисті пелени постелити на сіно. Здається, у нас лишилось ще одне рядно, яким ви можете укритися. Отут, показав він рукою, отут за хатою у стайні ви можете перебути ніч.

— Спасибі тобі, господарю, — подякував старий, і втомлені зморшки коло його очей розійшлися в радості, а з них глянуло на Еліесара стільки простодушної, майже дитячої доброти, що вуста Еліесарові вперше після смерти сина розійшлися в усмішці, і він сказав м'ярко:

— Ідіть з Богом, спочивайте.

— Лишайся з Богом, — відповіли в один голос старий і молода жінка і повільно рушили до стайні.

**

Еліесар повернувся до своєї кімнати пізно ввечері і побачив, що навіть тут на підлозі лежав якийсь подорожній, що вже голосно хрпів увісні. Еліесар переступив через нього і підійшов до свого ліжка, коли раптом усім єством своїм відчув, що

він не зможе лежати отут, стримуючи себе, щоб не розбудити чужої людини. І він знову вийшов у двір. Кругом було вже тихо, містечко спало, і для Еліесара не було іншої дороги, як знайома, щодня ходжена дорога на цвинтар. Він повільно ішов стежкою поміж полями, коли раптом з сусідніх пагорбів почулися вигуки радості і навіть спів. Еліесар глянув туди. Над пагорбами світилося якесь дивне, біле світло, і на тлі його ясно видно було силуети пастухів, що вимахували руками, а деякі били себе в груди і навіть танцювали.

— Навіть пастухи збагатіли від навали гостей до нас, — подумав Еліесар. — Чи хто коли чув, щоб пастухи співали серед ночі? Мабуть притулили коло себе якогось подорожника і той напоїв їх вином.

Еліесар звернув у бік пагорбів, де видовбано було в деяких печері для гробів і присів на виступі скелі, на якій він завжди сідав, коли приходив до гробу сина. Та сама думка завжди мучила його, коли він приходив сюди, на цвинтар:

— Невже ці скелі, де лежить тіло його сина, кінець усьому? Невже його хлопчик ріс, жив, бігав, радів світом і тішив батька тільки на те, щоб потім тоненькою плівкою сухого порошу розстелитися по невеличкому клаптику землі і породити з себе бур'ян, або квітку? Невже...

Та тут Еліесар мусів спинитись у своїх роздумах, бо повз нього, з співами і радісними вигуками, несучи смолоскипи, пробігли з горбів пастухи.

— Куди ви? Що сталося? Навіщо тривожите ви людей серед ночі? — пробував спинити їх Еліесар. Але вони не слухали його і бігли вперед, як одержимі радістю, і тільки гукали йому, пояснюючи:

— Месія народився! Нехай весь світ прокидається, бо народився Месія!

— Бог народився у нас! Бог прийшов до свого народу знову! — гукали інші і бігли вперед, униз до містечка.

— Який Месія? Хто вам сказав? — перехопив за плащ одного з них Еліесар і примусив спинитись. — Чому ви біжете як навіжені?

— Янгол прийшов до нас і сказав, що народився Месія. Що мир прийшов на землю і слава Богові на небі, — говорив задихано пастух і очі йому сяяли вірою і радістю. — Янгол сказав нам і наказав нам піти туди і поклонитись. Он: бачиш, де світло сяє над хатиною, — там лежить Месія.

Еліесар поглянув туди, куди показував пастух, і серед такого самого білого світла він побачив обтіпану соломі з повітки перед своєю стайнею, яка була наполовину вибита в скелі. Світло було таке яскраве, що Еліесар побачив навіть голу пляму на дошках, де розсунулась солома і яку він давно вже збирався перекрити.

— Вони ще підпалять мені хату або стайню, — подумав він і повільно пішов назирці за пастухами.

Коли Еліесар надійшов до свого двору і завернув до стайні, навколо неї вже ішов тихий рух, і серед незвичайного білого сйива він побачив і пастухів і якихось чужинців, що стояли навколюшках перед його старенькими яслами, в яких лежало новонароджене немовля. Воно спало, а мати схилялась над ним, немов би охороняючи його від усього: і від пастухів, і від пишно убраних чужинців, і від Еліесара — від усього світу, що за своїм славленням і привітами одночасно простягав по Немов-

ля свої жадібні руки, заявляв свою власність на нього, жадав його для себе, для свого спасіння.

— Ой, не врятуєш, не врятуєш Ти свого дитятка, — сказав пошепки Еліесар. — Не врятуєш. Світ забере Його від Тебе, а від світу забере Його смерть. Я знаю. Я також мав сина, ще недавно, два тижні тому я мав сина, а тепер я сам ходжу по землі, чекаючи своєї смерти.

— Смерти? — також пошепки обізналась Мати. — Хіба ж ти не бачиш, хіба не відчуваєш? Смерти нема, її не стало. Сталося це Народження, моє Дитя прийшло у світ, — і смерти не стало. Хіба ж ти не бачиш, як небо сяє, і не чуєш, як радіють люди? Сталася найбільша зміна, яку тільки Бог може послати людям: подолано смерть. Подивись на Нього, подивись на моє маленьке Дитятко — це воно своїми малими рученятами прогнало смерть, знищило в людях страх перед нею. Послухай, як тремтить земля від радості. Відтепер все буде інакше і все буде по-новому на цій старенькій землі.

Еліесар слухав чудні слова Матері і не розумів їх. Він озирнувся на інших, що стояли навколюшках перед Дитятком, але вони славословили Новонародженого і, здається, не чули того, що говорила Мати. Вони слухали того дивного співу, що нісся і від неба і з землі, що лунав якоюсь новою, нечуваною ще нотою, і від могутніх тонів якого тремтіла, здавалося, земля під ногами та здригалось щось у надрах її.

Еліесар також заслухався того співу, і десь в середині його ества повільно обривалися гострі цвяхи горя, що тримали його душу у сухій і чорній розпуці, а тихі, полегшуючі сльози вперше за два тижні полилися з його очей. Він сам не помітив, як

приєднався до того гурту, що схилювся до землі перед Новонародженим, славлячи нову добу:

— Слава на небі Богові, на землі спокій, над людьми Боже змилювання. Слава на небі Богові! — шепотів Еліесар, а губи йому тремтіли, як тремтіло і серце від повноти задоволення, бо це вперше він відчув, що може примиритись з смертю і може славити Бога навіть у горі; відчув, що розпач відійшов від нього, відійшов навіки.

— Слава на небі Богові! — могутнім хоралом неслося звідусіль, а в центрі всього існування лежало мале Новонароджене Дитятко, безпомічне і всемогутнє, щойно народжене і вже безсмертнє, мале і всеохоплююче, лежав Новонароджений Ісус.

БАГАТО ЗВАНИХ...

Старий пастух Нухим ішов угору сам, бо всі інші жили значно ближче до села і вже давно відстали від нього. Але Нухим не міг придбати собі хати і подвір'я близько села, бо земля коштувала там надто дорого, і Нухим не мав на неї грошей. По правді, не так то йому вже й хотілось жити близько села, бо любив він самотність і тишу пагорбів і спокій поля навколо нього. Але Рива — його жінка — не могла ніяк забути, що вони мусять жити десь на горбі, коли її сестра — і то молодша сестра — має добру хату майже коло самого базару.

Рива завжди пам'ятала про це, і Нухим також не міг забути, бо Рива нагадувала йому про її пониження за кожної нагоди. Ще сьогодні вранці вона нарікала, що він піде собі в гори до овець, а вона сама муситиме іти на базар і тягти важкі коші аж сюди, на ці прокляті пагорби, які з'їли її молодість і всю її красу. Коли Рива починала говорити, вона говорила довго і палко — і не дуже вважала, наскільки правди є в її словах.

Молодість вона мала, але красою ніколи не могла похвалитись, та й чи вийшла б вона, донька митаря, за такого бідного пастуха, як Нухим, коли б мала бодай трохи краси? Але вона впевнено говорила про красу — і Нухим мовчав, бо хто ж буде сперечатися з жінкою, яка хоче творити себе наново у своїх словах? До того ж, Рива, хоч і ду-

же сварлива та дуже балакуча, була, зрештою, доброю жінкою йому, Нухимові. Вона вродила йому аж трьох синів і тільки дві доньки. І вона вміла зготувати смачні страви, тільки що не так часто мала вона з чого їх готувати. І те, що вона не могла показати єдиного свого таланту — гнівало і сердило її ще більше.

— Але тепер все буде інакше, — думав Нухим, повільно спираючись на пагорб. — Тепер все буде цілком інакше. Бо я знаю, що вже прийшов Месія, що вже народився наш Цар — і нам не доведеться довго чекати на Нове Царство. Коли я розкажу Риві усе, що я бачив сьогодні — вона покине думати про хату і про базар і про свою минулу молодість. Вона буде радіти зі мною, що Господь змилювався над своїм народом і послав уже на землю Месію.

Нухим спинився, щоб трохи спочинуту, а думки самі снувалися далі в його голові:

— І чого нам уже тепер треба? Сини поженлись і доньок, хвалити Бога — пощастило добре віддати заміж. Я не заробив багато за своє життя, але діти мої не мають причин нарікати на мене. Тепер ми удвох із Ривою — старі і самотні, вільні від усяких обов'язків життя. Тепер ми зможемо думати про майбутнє своєї душі, може і трохи послужити майбутньому Месії.

Нухим поглянув навколо. Все було тихо і темна ніч покривала і пагорби і село. Тільки десь вдалені, над примістям Бетлеєму світила білим світлом нова, небачена ще ніколи зірка.

— Це над Ним вона сяє — подумав Нухим, і перед його очима знову стала в усій її зворушливій, невимовній красі ота картина в яслах, перед якою самі собою підігнулись його старі ноги і він

упав навколюшки, плачучи від радості і славлячи Бога. Він знову бачив Мати, що схилилась над Дитятком, немов просячи у всіх ласки для нього, немов благаючи лишити Його для Неї бодай поки Вона ще мале, поки ще потребує її ласки і опіки. Очі Її були і радісні і тоскні, так ніби вона в одну мить і бачила все щастя, що зазнає від Нього і вже передчувала усю скорботу, що муситиме знести.

Нухим відчув, як сльози знову підступають йому до очей. Щось було невинне і беззахисне в тій Матері і в тому Дитяткові, що пробуджувало в ньому якісь давні, вже півзабуті мрії, якісь молоді поривання, може якісь сни, що так часто снилися йому в перші роки його шлюбу — сни, де він, Нухим, був звиятцем і переможцем. Йому хотілось одсунути старого чоловіка, що віддано стеріг Мати з Дитиною — і самому стати отут на варті, стати на сторожі проти всякого лиха і від усякого зла.

Нухим витер великим пальцем сльози з очей і похитав сам на себе головою. Так, наче б ця молода Мати, Мати Месії потребувала його охорони чи помочі. Так, наче б перед Месією не стелилася вся Юдея, як Його майбутнє царство. Ні, Месія прийшов, щоб правити народом у силі і бурі — і для такого старого пастуха, як Нухим, не лишалось нічого, як тільки вклонитись перед Ним і тішитись...

Нухим повернувся і знову почав вибиратися на пагорб. Таки справді, не так легко виходити на нього, і даром Рива нарікає. Та тепер все буде інакше. Вони продадуть землю і хату і підуть за Матір'ю і Дитям, щоб бодай останні роки свого життя віддати на служіння Богові.

Думки Нухимові перервали якісь зойки і лемент, що чулися від його хати. Не було сумніву, то

голосила Рива, і хоч слів не можна було ще розібрати, з голосу ясно було чути, що сталась якась біда, що якесь несподіване лихо впало на родину.

Нухим приспішив ходу і незабаром вже міг розібрати, про що голосила Рива. Міг розібрати її слова, і спинився, вражений. Рива виклинала його, Нухима. Виклинала усіма клятьбами, які тільки збирала за все своє довге життя. Виклинала з пристрастю, з запалом, з насолодою. — О, бодай би його кістки так боліли до віку, як болять мої ніженьки від ходіння по цих горах. Завіщо Господь покарав мене таким чоловіком, що ані до життя негодний, ані вмерти не збирається? Пошли вже йому смерть, Боже мій, щоб я бодай знала, що я вдова і не маю на кого надіятись, не маю від кого чекати допомоги! Ой-ой, завіщо мене так покарано та й завіщо мої молоді літа мені зав'язано — приговорювала Рива, виводячи голосом такі пронизливі і розпачливі ноти, що Нухимові аж мороз пішов по шкірі.

— Риво, що сталося? — загукав він ще здаля.
— Що сталося, чого ти так голосиш?

— А якже мені не голосити, коли пропадає наша кормителька, коли гине наша добродійка, коли лишаємось вже зовсім жебраками, нещасними злидарями, які навіть своїєї кози не мають! — обізвалась Рива з новою пристрастю так, ніби присутність Нухима ще під'южила її.

— Кози? — перепитав Нухим і серце йому вивувато стиснулось.

Він зовсім забув за козу. Він брав свою козу пасти разом з вівцями і звичайно приганяв її додому вночі, якщо не була його черга лишатись з отарою наніч. Але сьогодні він забув про козу. Та й не дивно. Янгол, ясний вогнений Янгол прийшов

до них сказати їм радісну вістку — і повів їх у стайню до Месії. Хто ж би думав у цей час про козу?

Але Рива ще не знала нічого про Месію. Треба їй розповісти, зараз же пояснити, щоб вона перестала журитись і виклинати, щоб вона побачила те ясне, тихе світло Материних очей, що стояло перед очима Нухима. Нухим спробував легенько за-сміятись:

— О, що там тепер коза, коли настало велике свято на землі — народився Месія! Хіба не чула? Народився Месія і Янгол у вогнених ризах прийшов до нас на пагорб і сказав нам радісну вість,

Нухим пробував говорити урочисто, пишними словами, і сам же відчував, що в нього це не виходить, що ці пишні слова звучать смішно поруч з його півзаваленою хатою, поруч з його старим і вже обтріпаним плащем, поруч із Ривою, що розпустила своє сиве волосся, немов у жалобі і хиталася з боку в бік, примовляючи розпачливо:

— Ой, Боже мій, Боже. Ніколи мій чоловік не мав великого розуму, а тепер втратив уже й останній! Вже йому Месія ввижається і вже йому янголи ввижаються. Боже мій, Боже мій, пропала я тепер, навіки пропала.

— Та ні, то не було видіння, — оборонявся Нухим. — Усі бачили Янгола : всі чули його слова. Ми всі побігли до стайні, усі — і Ісак, і Мисаїл, і Егуда, і я...

— Чого ж ви бігли до стайні? — не вгавала Рива. — Чи янгол сказав вам, що там для вас краще місце, ніж у хатах поміж людьми?

— Ми пішли на поклін Месії — намагася пояснити їй Нухим, хоч і почував уже, що марно говорить і марно він хоче посвятити Риву у велику по-

дію, що сталася з ним цієї ночі. — Новонароджений Месія. Він лежить у яслах у Еліесаровій стайні — і Мати схилилась над ним, ніби просячи нас охоронити його. Її очі...

— Ой-ой-ой, — з новою силою заголосила Рива. — Тепер він уже дивиться у очі чужим жінкам... Нещасна я, нещасна я навіки! Він не думає, що має захищати мене, свою жінку, а думає про якусь чужу, зайду, якої перед тим ніколи не бачив!...

— Бійся Бога, що ти говориш, жінко! — вже розсердився Нухим. — Кажу ж тобі, що Янгол привів нас до неї — і Новонароджений Месія лежить там, у яслах, і всі, хто бачить Його, схиляються перед Дитятком.

— Ой, гвалт, рятуйте люди, бо я пропала, — ще дужче смикалася Рива. — П'ять душ родила я йому, п'ятеро дітей і з них три хлопці — і ні разу він не схилявся перед ними, а тепер у стайні, перед дитиною чужої жінки йому вже хочеться хилитися... Ой, біда, біда нам й погибі-і-іль — заголосила вона так страшно, що Нухим раптом замовк і тільки дивився на неї. Потім, опанувавши себе, чужим, далеким голосом, він запитав:

— Що сталося з козою?

— З козою? Тільки тепер ти здумав про неї! Ви побігли, як навіжені кудись до чужої стайні, і покинули отару. А коза, мабуть, пішла додому, тільки десь упала з кручі... Я вийшла виглядати її й тебе, коли чую, а вона мекає так жалісно у куцах. Насилу я вилізла до неї, а ще гірше було, як стала спускатися до хати з козою на руках... Але хіба ти циниш те, що я роблю? Хіба ти бачиш мої турботи? Ти тільки думаєш про Янголів і про Месію, а до твоєї власної жінки тобі байдуже... Де

тепер візьмемо ми молока? І звідки дістанеш ти гроші, щоб заплатити знахореві, щоб лікував козу? Ой, біда нам, біда, біда-а...

Рива хиталась з сторони в сторону, ніби й справді на чийсь похоронах, і Нухимові здавалось, що це вона ховає його радість і те нове життя, той новий запал, що так опалив йому душу там, у стайнях, перед Дитятком... Мати з Дитиною побудуть тут і підуть собі геть, гуди, де є їх дім, а він лишиться тут до смерти, прив'язаний до цих пагорбів, до отари, до Риви, до всього цього безглузлого і нудного життя, яким йому доводилось жити досі — і треба жити й далі, до смерти, хоч він і знає, хоч він і бачив уже просвіток і нове, незнане майбутнє...

Він лишиться тут, бо вже старий і надто слабкий волею, щоб кинути старе життя, кинути Риву, і дітей, і хату — і піти в світі служити Матері з Дитиною... Він лишиться тут, і тільки спомин про сьогоднішню ніч сятиме йому часом, як маяк і обітниця.

Нухим важко зітхнув і сказав покірно:

— Ходім, покажи мені, що там з козою. Може я зможу і сам полікувати її.

Зігнувшись, відчуваючи раптом увесь тягар років і весь жаль нічим не освітленого життя, повільно і покірно пішов він за Ривою до своєї стайні.

СТРАХ

Прощаючись, царі дякували за гостину і обіцяли повідомити тетрарха щойно дійдуть своєї мети. Той прикладав руку до серця, кивав головою, усміхався. Виконував увесь ритуал щирого і дружнього розставання, ритуал стільки разів пророблений, що тетрарх вже не стежив за своїм обличчям і рухами.

Невідступно думав свою думу:

— Знайти! Сходити!

Не помічав, як рука судомою впилася в рамено східного царя. З бронзового обличчя здивовано глянули на тетрарха великі, проникливі мудрі очі і спинились вражені: обличчя тетрарха викривлював дикий, несвідомий страх. Цар поклав свою руку на руку тетрарха, щоб звільнити рамено, але рука вже розм'якла, вже гладила його рамено, вже в кутиках очей натягнув тетрарх добродушні зморшки, розціпив стиснуті зуби, покотив покаями своє найлагідніше і післесливе „хе-хе-хе”, що завжди так добре допомагало в розмовах з римлянами. І вже відійшов від нього, вже був коло чорного царя з півдня, вже тиснув того за рамено і тільки хитнув головою, коли східний цар промовив:

— Оставайся здоровий, тетрарху.

Вийшли.

Тетрарх лишився стояти серед покою, вмурувавши погляд у завісу, що колихалася за ними, виграваючи в світлі світильників кров'ю і шкарлатом. Знав, що не повернуться до нього, не повідомлять,

затаять, де лежить Новонароджений Цар і Володар.

А він, тетрарх, мусить знову жити і боятися. Щохвилини боятися, що з'явиться хтось і відбере у нього владу і царство. Що вже десь росте той, хто знищить його, тетрарха.

Завіса вигравала кров'ю. Кров'ю вигравало все життя тетрарха. Все життя в жадобі влади і в страху, що втратить її. Все життя в підозріннях, злобі, страху, ненависті.

А тепер це вже стає смішним. Він, тетрарх, мусить боятися Дитяти. Новонародженого, що його прихід в життя осяяла нова, незнана зірка. І царі ідуть поклонитися Дитяті. Не йому, не тетрархові, а тому малому невідомому. Вони не знали навіть, що тут Юдея і що в тій Юдеї він — тетрархом. Тільки тут, тільки тепер довідались вони про це.

Зависть гіркою гадюкою прошила серце і запеклася в ньому виразкою. Його повинен знати світ. Його ім'я повинно стати безсмертним і вславленим у віках. До нього повинні йти царі на поклоніння, у нього повинні мудреці шукати поради...

Зависть капнула на серце знову. і воно завмерло від люті. Тетрарх підійшов до завіси, зірвав її і почав роздирати згори додола. Спочатку методично, майже спокійно. Далі все швидче і швидче, напружуючи м'язи і вишкірюючи від зусилля зуби.

Чорні раби, що стояли на варті перед покоєм, дивились один на одного і не бачили тетрарха, не бачили завіси, що червоними стрічками розліталась навкруги. У вибалушених очах проскокував жах і зараз же притухав: було небезпечно для життя бачити тетрарха в хвилини його гніву.

Тетрарх раптом захитався, між губами показалася піна, рештки розірваної завіси плямою крові впали на підлогу.

— Варсаву — прохрипів тетрарх.

Раб, що стояв по лівий бік дверей, кинувся бігти. Той, що лишився, скосив услід за ним тоскним поглядом. Так дивляться поранені на тих, що тікають з поля бою і кидають їх. І знову закам'янів.

Тетрарх не вмів чекати.

— Варсаву! — хрипів він. — Де Варсава?

Але Варсава вже біг. Жовте, востроносе обличчя зникало і знову з'являлось перед тетрархом у швидких і частих поклонах. Чорні очі роздивлялись навкруги, намагаючись розгадати, до чого покликано Варсаву і що він з того може мати.

— Варсаво, — вчепився тетрарх в його руку. — Ти повинен...

Він спинився і глянув на рабів. Той, що був з лівого боку, дивився на нього, сподіваючись нагороди за швидко виконаний наказ.

Обличчя тетрархові викривилось від злоби. Він махнув рукою іншому рабові, що стояв непорушно і дивився перед себе:

— Вийди геть!

Той поспішно вийшов в сіни, на двір, в поле, кудись далеко, де видно зорі і можна дихати.

— Убий цього — вказав тетрарх на раба, що лишився. — Убий! Він пам'ягає, що я тебе кликав.

Раб упав навколішки і Варсаві зручно було убити його.

— Тепер слухай — зашепотів тетрарх, одводячи Варсаву від трупа. — Візьми воїнів і простеж, куди пішли троє царів. Уб'єш того, кому вони поклоняться. Якщо ж не знайдеш його...

Він на хвилину втратив голос, і Варсава зблід.

— Коли ж не знайдеш його, — ще тихіше шепотів тетрарх, нахилившись до самого вуха Варсави, — то уб'єш усіх дітей в Бетлеємі.

Він почув, як смикнулось плече Варсава під його рукою, здушив його міцніше і вів далі: — Уб'єш усіх дітей у Бетлеємі від двох років і до тих, які щойно народилися. Ти чув мене?

— Чув, володарю, — так само прошепотів Варсава. — Зроблю, як ти кажеш.

— Але коли хоч одна дитина лишиться живою, — то умреш ти, — шепотів теттарарх далі. — Умре твій батько, твоя жінка, твої сини. Знай це. Тепер іди.

Варсава схилився теттарархові до ніг і вийшов.

— Цей уб'є — тихенько сказав собі теттарарх.

- Він теж боїться. Він уб'є.

Він глянув на трупа, що вже почав костеніти. Калюжка крові горіла справжнім шкарлатом поруч зблідлої завіси.

— Вони всі уб'ють. Будуть вбивати один одного, коли я накажу їм. Поки бояться. Я можу наказати їм убити. Це є влада.

Він тихенько, з насолодою розсміявся.

— Нехай мандрують у світ ті три дурні. Хай шукають. Я шукати не буду. Я знищу всіх дітей. Накажу убити — і їх не стане. І їхнього Новонародженого теж не стане. Буду тільки я. Всемогутній і безпечний. Я накажу дати людям хліба... Дам їм одяжі, оливи, грошей... Обдарую первосвящеників і накажу писцям написати про мене довгі сувої хвали. Про мене, про мої добрі вчинки, про моє добродійство. Звелю викарбувати хвалу мені на монетах, і славитимуть ім'я моє в віках, як ім'я праведного, милосердного і доброго володаря. Я маю владу — і правда буде теж моя.

Втішений, він переступив через трупа і пішов до відпочивальні.

Теттарарха звали Ірод.

ВИНОГРАДАР З КАНИ

— Не знаю, для чого я тримаю таку силу людей, годую їх, плачу їм, даю їм дарунки на весілля і родини — коли вони не можуть зробити мені такої дрібниці, як знайти цього чоловіка?! — сердито говорив виноградар з Кани Самуїл, а наглядач за його винарнею тільки покірно вклонявся і вклонявся.

— Та що ти вклоняєшся, як верба перед вітром? — сердився Самуїл ще більше. — Мені не поклонів треба, мені треба цього чоловіка, що був на весіллі і що зумів зробити за короткий час таке чудове вино! Невже наша Кана така велика, що не можна розпитатися за ним?

— Він не живе в Кані, господарю, — тихенько пояснив наглядач. — Він прийшов з матір'ю на весілля і знову зник. Він не живе на одному місці, а ходить з гуртом приятелів по всій Галилеї...

— Але ж мати його не ходить з ним по всіх шляхах і роздоріжжях — не вгавав Самуїл. — Знайдіть її і від неї вже будете знати, де ходить її син.

— Але ми не знаємо, де вона живе, господарю, — виправдувався наглядач, — Мій син запросив одного його, але він прийшов з учнями і Матір'ю — і зробив нам честь на весіллі.

— Честь! — фуркнув сердито Самуїл. — Він зробив вам такий подарунок, якого навіть я, виноградар з Кани, прославлений у нашій околиці, не міг би зробити. Я подарував тобі на весілля твого

сина три відра доброго вина — і ніхто не скаже, що це був поганий дарунок.

— То був княжий дарунок, господарю, — вклонився знову наглядач. — То був дарунок, що тільки кесар міг би зробити... Скільки я житиму, стільки я пам'ятатиму ласку твою...

— Ет, перестань — скривився Самуїл. — Перестань, бо і ти і я знаємо, що цей молодик, оцей... як його звать?

— Ісус — швиденько підказав наглядач.

— Оцей Ісус подарував тобі шість великих посудин по два а може й по три відра в кожній — шість великих посудин чудового вина! Я знаю, що моє вино добре, і ніколи ніде не признаюся, що може бути вино краще за моє... і коли ти десь повториш мої слова, я назову тебе брехуном і вигадчиком, але отут, коли нас є тільки двоє, я мушу признати, що його вино було краще за моє... Я думав, що то якесь римське вино, коли раптом твоя жінка розкаже моїй жінці...

— Господарю, хто ж звертає увагу на те, що говорить жінка жінці — хоч би навіть така високоуроджена пані, як твоя дружина — пробував виплутатися наглядач, але господар не слухав його...

— Твоя жінка розповідає моїй жінці, що він зробив це вино за яку годину а може й менше — просто отам, у тебе на подвір'ї... Ти знаєш, що це означає?

— Ні, господарю... Звідки ж такий нікчемний раб, як я, може щось розуміти у великих справах?.. — знову зігнувся наглядач, а сам думав: „Як тільки я вернуся додому, я покажу моїй жінці, як плескати язиком перед господаревою дружиною. Дивись, якого клопоту наробила!“...

— Це означає, — говорив Самуїл, напружено зсунувши брови докупи і дивлячись у вікно. — Це означає, що я кожної години можу стати банкрутом, це значить, що кредитори продадуть моє майно, і заберуть вас усіх у застав за те, що я виплачу всі мої борги...

— Але ж ти не маєш боргів, господарю — пробував наглядати спинити біг його уяви, та Самуїл не слухав його.

— Коли кожний молодик зможе робити по шість посудин вина за якусь годину, отак просто на подвір'ї, то хто ж буде купувати моє вино, для якого я мушу купувати виноград, і душити його, і лишати його бродити довгі роки у землі?... Ти знаєш, скільки турботи і часу потрібно на те, щоб зробити одне відро вина? Ти знаєш?! А він — цей молодик, цей Ісус робить шість посудин... Шість! — Самуїлові перехопило горло спазмою і він тільки махнув рукою.

— Але ж цей Ісус — це не кожний молодик, господарю. — І він не робить вина кожний день... Це тільки у нас, бо нам не стало вина, і його мати попросила його...

— Але чи хтось бачив, як він це зробив?

— Я питав слугу... Він каже, що молодик тільки сказав їм наповнити посудини водою, а коли вони зробили, як він сказав, він звелів їм зачерпнути звідти і понести до старости на весіллі...

— Вони не бачили, щоб він сипав щось у воду, або щоб він доливав туди?

— Ні, нічого... Тільки сказав їм зачерпнути, а коли староста скуштував, то йому це вино за смакувало, і він сказав молодому, моему синові: „Кожна людина подає перше добре вино... а ти добре вино аж на досі зберіг"... Ну, мій син засо-

ромився, бо він ще молодий, і докорив мені, що як це я, наглядач над винарнею, а не знаю, коли яке вино давати... Тільки так я і довідався, що цей молодик зробив це чудо...

— Чудо? — підніс вгору брови Самуїл, і його випещене обличчя стало неприємно-зневажливе, і насмішкувате. — Чудо? Ти працюєш у нашій винниці вже майже тридцять років, ти працював в ній ще за мого батька — і ти думаєш, що якесь чудо може зробити вино? Вино мусить вистоятись і вилежатись у землі... Так його робили ми досі... А коли цей молодик показав, що уміє робити вино швиденько і дешево — то що станеться з нашим виноробством? Страшно і подумати...

— Але ж може той молодик і не думає заробляти гроші на вині — спробував заспокоїти його знову наглядач. — Вже місяць шукаємо ми за ним, а його нема... І нізвідки не приходять чутки, щоб він знову зробив десь вино... Вже люди говорили б про це...

— О, звичайно, люди напевно б говорили, якби могли мати дешево добре вино — недобре розсміявся Самуїл. — Чого б їм іще треба було?

— Тут говорили ще про одне чудо — нерішуче почав наглядач, бо знав, що Самуїл не любить розмов про дива і незрозуміле. — У нашого царедворця видужав син.

— То це вже чудо? — засміявся Самуїл. — Щодня сотні дітей хворіють і видужують і ніхто не називає це чудом, — а як царедворця син видужав, то це вже чудо?

— Ні, але він так раптом видужав... Його син лежав хворий в Капернаумі — і коли батько почув, що цей молодик робить чудеса, повернувся до Галилеї і є в Кані, він пішов до нього і просив за

свого сина... І той сказав йому — „Іди, син твій живе”. І царедворець прийшов у Капернаум і побачив, що його син видужав...

Самуїл гірко скривився і покрутив головою.

— Старі люди і священники вчать нас, що Господь вибрав нас, як свій народ... Але я в це не вірю. Як я подивлюся на наших людей, так вони готові кожному повірити, і в усьому вбачати чудеса. Їм аби кидати роботу та ходити назирці за всяким пророками і учителями, аби лиш не дбати за своє діло і за свою родину!... Ні, з таким народом нема чого чекати Месії і царства... От, подивись на себе: ти вже старий й виноградарську справу знаєш добре, і женив синів, і вже маєш спокій на старість... Вже ти міг би служити прикладом для молоді і вчити її також дбати за діло і за свою родину... А ти розповідаєш мені казки то про те, що з води зроблено вино, то про те, що людина, будучи в Кані, вилікувала хлопця в Капернаумі. Хіба це можливо? Подумай сам — хіба ж це мислиме? Просто ніяково слухати, щоб такий старий чоловік і говорив такі нісенітниці...

— Але люди казали, що це був той самий молодик, що у нас на весіллі, цей самий Ісус — боязько пояснив наглядач, не знаючи вже, як на це відгукнеться його неспокійний і завжди трохи роздратований молодий господар.

— Ісус? — Самуїл подивився на наглядача по-веселілими очима, подумав, похитав головою і майже весело сказав:

— О, коли б це був той самий Ісус — тоді нам нема чого хвилюватися! Коли сьогодні займається вином, а завтра перескокує на лікування, а після завтра ще може почне говорити, що він уміє воскресшати мертвих — нам нема чого тривожитись!

Такі люди нічого не досягнуть. Я знаю їх. Я бачив їх чимало — хоч я ще й молодий...

— Ти молодий літами, господарю, але старий мудрістю, — знову вклонився нагладач, але Самуїл майже не слухав його.

— Я бачив таких чимало — повторив він... — Вони не тримаються однієї справи, а хапаються за все, щоб люди говорили про них і платили їм гроші...

— Цей не бере грошей — вставив своє нагладач. — Він нічого не взяв з нас за вино.

— Ну, звичайно, бо він був ваш гість, — одмахнувся Самуїл. — Але з царедворця, ... о, напевно він мав якусь вигоду від того, що вилікував сина царедворця. Він мабуть і зараз живе у нього, а ви шукаєте за ним по місті...

— Ні, господарю, він зцілив сина і пішов далі. Люди казали, що він пішов у Єрусалим на свято... — говорив доглядач і сам собі дивувався, навіщо він це говорить, навіщо обороняє того молодика, Ісуса, а дратує свого і так роздратованого господаря. Але тут він нічого не міг подіяти. Якась сила бурилася в ньому і спонукала його ставати на захист того Ісуса, того молодика з смиренними, а такими мудрими очима, що врятував його сина, та й його самого від сорому, що він, нагладач за винарнею, і не мав досить вина на весіллі свого сина!... Коли б це був старий господар — він мав би досить вина. А цей молодий тільки записує усі витрати, та всього боїться, та все чекає якогось лиха. А вина на весілля дав тільки три відра, — наче можна на три відра справити добре весілля...

Але на диво, господар вже не сердився і навіть трохи повеселішав.

— Це добре, — потирав він худі руки з довгими, синюватими на кінцях пальцями. — Це добре... Раз він не тримається нашого діла, раз він уже перекинувся з виноградарства на лікування — нехай собі. Для нас він тепер не страшний... Ні, ні, такі люди не мають впливу на свій нарід, і всі про них швиденько забувають, тимчасом як наше вино, наша винарня ще довго буде славитися... І хто знає, може ми колись зможемо постачати вино навіть самому тетрархові... Хто знає?... Треба тільки працювати... працювати треба, мій голубе — поплескав він наглядача по плечі, одночасно майже випихаючи його з кімнати... — Ну, ти тепер іди... Я маю тут ще деякі рахунки... іди, іди, — покvapливо говорив він наглядачеві.

Той вийшов з кімнати і, ставши за дверима, тихо сказав скрізь зуби:

— Пиши рахунки, і плянуй свої пляни. Але коли той Ісус глянув на мене і усміхнувся — я відчув, що в мене серце помолоділо на двадцять років і весь світ навколо ніби засяяв... Роби своє діло — але одного діла мало для людини... Людині треба ще й доброти і радості.

Наглядач повсрнувся і пішов додому.

В У К Р А Ї Н І

ЧУДНИЙ ЗНАК

Тихослава сиділа на галявині і старанно розмовувала дивний мотузок, що його привіз їм гостроносий грек, який щороку, як тільки Ладо укривав дерева зеленим листям, приїздив по борті з медом.

Мотузок був дуже штуркерно скручений і грек казав, що його роблять з рослини. Він навіть обіцяв матері, що привезе насіння з цієї рослини, коли приїде знову по мед. А Тихослава згадала, що в долині над Славутою вона бачила таку гнучку і в'юнку рослину, з якої напевно можна було б виплітати отакі мотузки, коли б тільки знати, як їх плести.

Тому то Тихослава старанно розкручувала мотузок і не звертала уваги на уламки гилок і малі камінчики, що падали коло неї. Вона знала, що то Любчик із печери трохи вище по горі кидає ці камінчики і гилочки, аби якось звернути її увагу і знову помириться з нею. Але цього разу вона так легко не помириться. Нехай він її гарненько попросить — та ще й тоді вона подумає!

— Ку-ку! — не витримав Любчик мовчанки і загукав їхнім потайним знаком. — Ку-ку! Тихославо-о-о!

Тихослава зсунула сердито брови і нижче нагнулась над мотузком.

— Тихославо! Агов! — гукнув уже смілівіше Любчик, але Тихослава тільки крутнулась на місці, обернувшись до нього спиною і підібравши ногу під вузенький поділ ще хутрянної, зимової одежі.

Любчик розсердився.

— Гала-гала-гала — залопотав він швиденько,

перекривлюючи грека, який не умів вимовити іменни „Тихослава” і називав її посвоєму чудернацьким іменем „Галина”, що за його словами також означало тишу.

Любчикове лопотіння дуже було подібне на грекову мову, і Тихославі хотілося розсміятися. Але вона вже знала оці Любчикові підступи: завжди він розсмішить її, а потім говорить, ніби нічого не сталося, ніби він не скривдив її, Тихослави.

— Я ще не бачив такої сердитої дівчини, як оця Тихослава, — заговорив Любчик невідомо до кого. — Тільки знає, що сердиться і сердиться. Ніколи ніхто не може і вгадати, за що тільки вона розсердиться!

Це було вже забагато, і Тихослава не витримала.

— А де моя вивірочка? — гнівно блиснула вона очима вбік Любчикового голосу. — Де моя вивірочка, що вже у мене за пазухою спала і у мене з рук їла? Де вона? Куди ти її занастив?

Та Любчик, як видно, був приготований на це.

— То ти за вивірку? — ніби здивовано протягнув він голосом. — Та на тобі твою вивірку. Подумаєш — яке добро. Повні ліси отих вивірок, а вона за однією упадає.

— Але це не та вивірка — одсунулась Тихослава від звірятка, що його простягала їй з кущиків Любчикова рука. — Бачиш, ця боїться і вишкірює зуби. А та вже знала мене і бігла до мене з дерева...

— О, тепер вона ще буде вибирати вивірок — вже зовсім гнівно буркнув Любчик, виходячи з кущів. — Не однаково, яка вивірка. Як же я можу розпізнавати тобі вивірок? Котора твоя, а котора не твоя?

Тихослава вже бачила, що все скінчиться так, як звичайно кінчалися їх сварки, тоб-то, що вона

невідомо яким чином стане винною і мусітиме виправдуватись. Але вона не хотіла здаватися.

— Не треба тобі шукати мені вивірок, і не треба відбірати моєї — твердо сказала вона.

— Чи ти хочеш цю, чи не хочеш? — питав Любчик. — Як ні, то я її випущу.

— То й випускай — сердито одвернулась од нього Тихослава. — Я тебе не просила її ловити, я не просила тебе і сюди приходити. І так мене мати за тебе сварили, що з тобою по горах дряпаюся і геть чисто одяг рву, так що вони не нападуться на мене хутра.

— Ну, то ти значить не підеш зі мною подивитись нових гостей, що пішли на нашу гору — сказав розчаровано Любчик. — Таких я ще й не бачив. Не греки і не варяги... Одягнуті зовсім інакше, і говорять не подібно до греків, хоч також дуже гиркочуть.

— А чого ж вони полізли аж на вашу гору? — здивувалася Тихослава, бо хоч чужоземні гості часто приїздили у тиху затоку під їх горою і часом навіть спиналися до них, на пагорб, але вони трималися здебільшого берега річки і не наважувались заходити глибоко в ліс, який укривав густою хащою всі навколишні гори. Правда, Любчикова родина викопала собі печерю майже під вершком гори — але це тому, що його батько не любив жити близько інших людей, а до того ж ставив пастки на звірів і мусів жити відлюдно, щоб не надто перейнятися людським духом.

— Не знаю, чого вони полізли — відповів Любчик. — Оце ж прийшов тебе кликати, щоб разом піти подивитись, та бачу, що тільки марно до тебе надолину збігав.

— І багато їх? — питала Тихослава, якій уже й

самій страх як хотілося піти і подивитись на тих чудних гостей.

— Ні, небагато. Там один дуже старий, а за ним ходять двоє, мабуть його сини, бо все його під руки підтримують. А тоді ще шестеро веслярів та керманич із човна. І один весляр жовтий, а другий зовсім чорний.

— Як чорний? Хіба люди бувають чорні? — мусіла Тихослава знову повернутися до Любчика обличчям, бо він говорив такі чудеса, яких не можна було слухати спокійно та ще й сидячи спиною до нього.

— А видно бувають і чорні, як він чорний.

— Може він себе чимсь намазав?

— Е, ні. Він того старого один шматок на горі майже на руках ніс, так що геть потом укритися. А тоді витер піт рукавом плаща — і лишився такий самий чорний, як і був — розповідав Любчик, і Тихослава побачила, що не її сила лишатись вдома, бо мусить таки вона піти подивитись на чорну людину.

— Я піду з тобою — рішуче промовила вона. Ходімо зараз швиденько, поки мати ще не кинулись та не гукнули на мене.

Вони ішли вгору вузькою, майже непомітною, але їм добре відомою стежкою, що нею вже нераз вибиралися на гору, коли треба було швидко дістатися до вершка.

Трохи не дійшовши до нього, Любчик спинився і смикнув Тихославу за подолок одягу, щоб не говорила і не рухалась. Вони припали за кущем шипшини і, розсунувши колючі гілки, глянули на те, що робиться на горі.

Дійсно, гості були чудні, яких Тихослава ще не бачила. Одяг на них був трохи подібний до

грецького, але без визерунків і не фарбований, а якогось жовтавого кольору, а довгі бороди спускались майже кожному аж на груди. Тільки у чорного чоловіка бороди не було – зате на голові кучерявою шапкою стирчало буйне волосся. Він дійсно був зовсім чорний, але Тихослава не могла навіть добре роздивитись на нього, так її увагу прикувало те, що робили інші. Старий, з довгою білою бородою, раптом заспівав вголос, слабким старечим голосом — а інші впавши навколюшки щось відповідали йому. А він підніс раптом руки вгору і широко розвів ними, ніби охоплюючи і поділ в долині під горою і інші гори, що були через яр. І при цьому говорив щось дивною мовою, а очі йому сяяли надхненно.

Тоді звернувся до чорного весляра, і той подав йому чудний, зроблений з дерева знак з двох дошок. Одна дошка бул довша і нижній кінець її загострено, а вгорі, навпоперек, було прибито другу меншу дошку. З несподіваною для нього силою, старий підніс цей знак вгору, поблагословив ним околицю на всі чотири сторони, а тоді з розмаху вбив цей знак у вогку ще від вчорашнього дощу землю.

Тихослава відчула, як їй поза шкірою пробіг мороз. Вона бачила, що робилося щось дивне і незвичайне, чого їй зовсім не можна було бачити, до чого вона не була покликана, а тільки прокралася потайці, як злодійкуватий тхір. Але в той же час вона не могла відірвати очей від обличчя старого, і їй здавалось, що якесь сяйво раптом розходить ся від його обличчя.

Вона глянула навкруги, на ті гори, що їх він щойно осінив своїм чудним знаком — і на мить перед її очима ліси позникали з гір, натомість по уз-

гір'ях попнулися хатки, сила силенна білих хаток, а поміж ними високо вгорі, тут і там, виблискували золотом такі самі знаки, як той, що його тримав в руках старий. Все виглядало так весело і в той же час так велично, що Тихослава затремтіла від страху і насолоди.

Та Любчикові, видно, також стало страшно, бо він раптом смикнув Тихославу за подолок одягу і, рвучко показавши рукою долину, побіг сам уперед. Тихослава кинулась за ним.

Вони бігли так нестримно, так необережно, з таким шумом, що чорний весляр скочив з колін і вхопився за гострий меч, що засунутий був у нього за поясом. Але старий спинив його.

— Лиші, — сказав він. — Не женися за ними — вони самі прийдуть до нас, коли прийде призначений для них час.

— Я думав, що то звірі, отче Андрію — сказав чорний.

— Ні, то не звірі. То були діти, а ти ж знаєш, що наш Учитель казав: „Лишіть дітей приходити до мене”... То були діти, може ті самі, що вирости, будуватимуть на цих горах місто... Велике і прекрасне місто, звідки слава Христова засяє на цілий край аж до далекого холодного моря...

Коли Тихослава збігла з Любчиком майже до його печери, їй раптом стало шкода і якимось соромно, що вони так перелякано тікали від старого.

— Чого ти злякався? — спитала вона.

— Я не знаю. Цей старий був якийсь такий... ніби світився... і ніби він знав, що ми тут. Мені так і здалось, що він дивився на мене... І мені стало страшно...

— Мені також... І я таке чудне бачила по наших горах...

— Яке?

— Так ніби лісів нема на горах, а по них усі-
яно білими хатками, такими як ото греки побуду-
вали на свої товари над річкою... І над тими хат-
ками високо вгорі, світяться золотом отакі самі зна-
ки, як і той, що його старий тримав у руках... Зна-
єш, я собі зроблю такий знак.

— На те треба таких твердих залізних цвяхів,
як у того чорного. Вони дуже дорого коштують.
Мій батько дав за цвяхи на всі кути для пастки
по лисячій шкірці за кожного... — недовірливо по-
яснив Любчик.

— А я зроблю — уперто твердила своє Ти-
хослава.

Вони повернулись на галявинку, де вона сиділа
вранці, і де так і лежали покинуті нею грецькі
мотузки.

— Ось дай мені дві гилки — командувала Ти-
хослава. Одну довшу, другу коротшу. Та вибирай
рівненькі.

Коли Любчик приніс їй дві рівних гилки, вона
обдерла з них кору, а тоді поклала меншу навпопе-
рек довшої і міцно прив'язала мотузком. — Бачиш,
тепер і ми маємо такий самий чудний знак, який
стоїть там на горі. Тепер і на нас є частина благо-
словення від старого.

Вони старанно вкопали зроблений хрест у зем-
лю, і стали перед ним навколюшки, як то вони ба-
чили, що робили дивні гості на горі. Вони не зна-
ли, що говорили ті люди там, тому Тихослава ска-
зала сама те, про що їй хотілось просити:

— Зроби так, щоб наші діти і діти дітей наших
жили на цих горах, і щоб над ними завжди висо-
чів такий самий знак.

КНЯГИНЯ ОЛЬГА

(Сценка в одній дії)

Вдалені видно Межигірський дім княгині Ольги, обведений муром. Видно, як попри мур в'ється дорога, а потім покрите житом поле. На сцені — невеличкий муріжок серед поля. Дві тополі. Під ними — збита з грубих колод лавка.

МЕЛАСЯ (вибігає, весело крутячися):

Втекла! Втекла! Нехай тепер шукають
Мене і тато й няня. Не піду
Я знову в ту пекарню на науку!
Я й так умію добре хліб пекти
А не люблю!... От коли б так сісти
На бистрого коня та полетіти
Шляхами, що ведуть невість куди,
Не знати вранці, де прийдеш наніч,
Ловити звіра, стежити птахів,
Або й стрілу пустить на ворога лихого,
Що нишком десь у лісі приховався! —
Це я люблю!... Добре тій княгині,
Що може в бій дружинників післати
Її сама дивитись, чи завзято б'ються!...

(По роздумі)

А вже коли й не битись,
То все б хотіла я за воями іти,
Бодай їм кров спинити в тяжких ранах,
Перев'язати чистим полотном,
Води подати... Медом напоїти...

(Раптом спиняється і приглядається в далечінь)

Ой, наче хтось іде... За мною може?
Ні, сама княгиня Ольга!... Леле, де ж би
я сховалась?!

Нема ж тобі нічого --- ні кущика, ані
деревинки...

А я її боюся... Хіба отут присяду,
Сховаюся, немов і я --- не я

(Ховається за лавкою)

ОЛЬГА (входить повільною втомленою ходою).

Як добре тут побути в самоті,
Забути всі державні справи,
Згадать себе, відпруження знайти,
Забути хоч на час про чвари,
Про Візантії підходи лукаві,
Про деревлян, що ремствують на мене
Ще й досі... Про варязьких гостей...

(По павзі, м'ярко)

Коли б не діти, не любі мої внуки,
Що ласкою і усміхом веселим
Нагадують мені, що я не тільки княжу,
Що я і матір, і бабуся любя,
Що є серця, які мене кохають
Без розмислу, без всякого лукавства, —
Не знаю, чи несла б я княжі барми,
Чи не зреклась би влади тягарю?...

(По хвилині задуми)

Ні! не зреклась би! Бо моя держава
Мені так міцно приросла до серця,
Що я без неї --- як підбитий птах...
Одне мене страшить, — що буде далі з нею?
Куди народ мій доля поведе?
Яким шляхом? Коли б могла заглянуть
В майбутнього приховані діла,

Коли б могла я знать напевно, що держава,
Якій я силу й радість віддала,
Стоїть могутньо, всім народам в приклад,
Розносячи науку й благодать, —
Тоді могла б умерти я спокійно
І знати, що недаром прожила!...
Та хто, коли підніме племінь ясний
І після мене людям посвітить?
Хто стане в обороні віри й правди?
Хто Київ наш на віки утвердить?

МЕЛАСЯ, що, слухаючи палкі Ольжині слова, помалу, немов загіпнотизована, випростується і підходить до Ольги, говорить тремтячим від зворушення голосом:

А я? А ми? А люди всі довкола?

ОЛЬГА — здригається від несподіванки

Хто це? Меласю? Що тут робиш?

МЕЛАСЯ (ніяковіє)

Я... так... ховалась тут і тебе почула...
І... я... прийшла сказати,
Що ти не бійся. Що всі ми будем Київ берегти.
Що ми державу вдержимо,
Що будем боротися до згину за народ!
Що ми, жінки, невмілі й боязливі,
Підем на бій за наш великий стяг!
Що будем чоловікам подавати
Смолу киплячу й смертоносні стріли,
Щоб відбивати напад ворогів...
О ні, не бійся, ми утримаємо прапор!

ОЛЬГА з усмішкою:

Дивись, дивись, яка затята воя!

Не знала я, що в тебе стільки сил.
Але не знаєш ти, як тяжко за державу
Боротися. Як часом гріх береш на душу,
Як тоді, коли я мстиась
За князя і за ладу мого!... Не мало
Сліз і крови пролилось... Та й тепер
Кажу, що я не можу прощати ворогам...
Нехай іще моїм... я їм прощу... Але
мого народу!...

Отим, що підступом і вчинками лихими
Хотять державу нашу підірвати
І потім знищити — ні! Тим я не прощу!
Нехай отець Максим за це мене картає,
Нехай мене Господь на Своїм суді судить —
Я не прощу! Аж поки мій народ
На своїх землях міцно не стоїть,
Поки напасники чекають його згуби,
Поки страждає люд і ллється його кров —
Я буду все приходити на землю
Й питати всіх: „Що робите для нього?
Як служите народові своєму?
Чи дітям кажете співать його пісні?
Чи вчите їх молитися за Край?
Чи посилаєте у бій на ворогів?
Чи помагаєте раненим і голодним?
О, Боже мій! Надхни моїх жінок,
Щоб непохитно прапор мій тримали,
Щоб не пішли на звабу ворогів,
Щоб їх сини і дочки знали правду
Про їх державу — наш могутній край!

МЕЛАСЯ:

Ми будемо! Я знаю! Бачу! Вірю!
Жінки не зійдуть з твого шляху.

За віру, батьківщину і свободу
Вони підуть невинними рядами...
Дивись, дивись!... Вони уже ідуть!
Я бачу зараз їх довгі ряди:
Замучені, скривавлені, побиті —
Вони і д у т ь ! І сил нема таких,
Щоб стримать їх могли. Вони — ідуть!

ОЛЬГА:

Нехай ідуть. Вперед до перемоги!
О, ви, жінки майбутніх поколінь,
Я три великих речі завіщаю
На схов у ваші руки і серця:
Євангелію, прапор і тризуб.
Щоб батьківщину, славу і багату,
На ясні зорі, тихі води привести.

Схиляє голову, наче в молитві.

З а в і с а .

ВЕЛИКДЕНЬ 1925 РОКУ

Темне весняне небо. Тихий рух сонного міста свідчить про його життя серед ночі. Лагідний шелест каштана під моїм бальконом. Я слухаю те все, повна блаженної безвладности, яка оповиває тіло, коли видужуєш од хвороби.

Я саме видужую. Видужую не так від хвороби, яку переборола легко, як від журби. Хвороба забрала в мене мого маленького сина, який тільки два тижні прикладав до моїх грудей свій ротик і, сопучи, ссав звідси сили для життя. Не набрав їх у мене досить, не зміг подужати хвороби, одійшов, лишив мене саму. Жаль за ним і гірко. Гіркота від того, що марні були мої муки, марно носила його дев'ять місяців, марно напружувала усі сили мого тіла, — смерть перемогла мене.

Я сама в хаті. Всі пішли до Св. Софії, до старої, рідної, нашої Софії. Пішли ще звечора, щоб перебути там цілу ніч і діждатися щорічного чуда. Дочекатись владного, переможного співу: Христос Воскрес!

Я дуже хотіла б бути там, з ними. Почути ще раз, що смерть, яка перемогла мене, — переможена. Вся моя істота прагне віри у воскресіння. В особове воскресіння, коли я зможу побачити мого хлопчика і спитати: чи не нарікає він на маму? Чи в своїй неприступній для мене чистоті згадує він хоч колись про маму, про ту, що його родила й не зуміла зберегти?

Але усі радили не йти. Самі були тривожні, нашо́рошені, готові до прикрости, готові перебути образу.

— Куди там тобі йти, — говорив чоловік. — На сьогодні заряджено комсомольський антирелігійний карнавал. Хто знає, що їм прийде в голову виробляти. Та чи й витерплять люди?.. Може бути бійка, замішання, а ти така слаба. Сиди краще дома. Виспишся, відпочинь...

Та мені не спалось. Я вийшла на балькон, і от слухаю тихого шелесту вітру й голосів ночі. Моя душа знесилена і тоскно чекає чуда. Може, от зараз, коли там, в церкві заспівають: Христос Воскрес! — мій хлопчик якимось непомітним знаком дасть мені пізнати, що він живе. Що він живе десь там далеко, в красі й чистоті. І на секунду, на коротку мить злетить звідти в наш земний бруд, щоб заспокоїти мою тугу.

Я не знаю, як це станеться. Може, вітер особливо ніжно обведе моє лице теплою рукою і на хвилинку спиниться коло чола. Може, метелик перелетить тремтливо через вузьку смугу світла й торкнеться мого волосся. Може, просто чиясь ніжність пропливе коло мого серця, закостеніла туга випустить його з своїх пальців, і на мить стане мені спокійно та радісно, як тоді, коли мій хлопчик лежав коло мене. Я не знаю, як станеться чудо, але я його жду.

Сотні людей зараз у Софії ждуть того чуда. Обкрадені буднями, поховавши надію і любов, як я поховала свого сина, залякані, розгубивши себе, знітившись, — вони прийшли до церкви і ждуть чуда. Ждуть чуда оновлення. Раз на рік повернутись до свого народу. Раз на рік згадати себе, стати са-

ним собою. Отут, у церкві; у Київській Софії, яку ще змогли зберегти і охоронити.

То небагато — раз на рік, але може вистачити. Може підкріпити, підсилити, зміцнити. Людина знайде саму себе, згадає минуле, поплаче над неповоротним, збере себе до купи. Для багатьох — знову на цілий довгий рік.

Я жду. Софія недалеко від нас. Я почую бодай віддалений спів хору, коли підуть з хресним ходом навколо церкви. Це час найбільшого напруження. Час чуда. Я жду і прислухаюсь. І чую, як ніч верещить мені в уха, що чуда не буде! Що чуда нема і не може бути, бо смерть всевладна! То кричать, верещать, вигукують мені і всьому нашорошеному місту з десятка вантажних автомобілів, що раптом вихоплюються з-за рогу вулиці і котять попід моїм бальконом — до Софії.

Маскарадні, чудернацькі, карикатурні постаті кривляються на плятформах тягарівок, танцюють, вимахують руками. Б'ють у бубни, свистять на сопілках, пишцять на губних гармоніках, співають і вигукують. „Архангел Гавриїл” обіймає „Діву Марію”, що весело вимахує вузьким глечиком і непристойно підкидає ноги. „Папа” в тіарі набакір і з червоним носом тулить до серця карнавку на гроші. „Патріярх” з довжелезною бородою і випнутим животом обіймає розпатлану „монахиню”. Друга черниця танцює якийсь дикий танок з „патером”, тонзура якого виблискує в світлі лихтаря. Знову „Діва Марія” і біля неї рогатий „Йосиф” з сивою борідкою. Священники, пастори, монахи, навіть рабини.

— Чому рабини? — миготить у мене думка. — Чому рабини на Великдень?

Та авта сунуть далі. Намазані, наляпані, обсмикані постаті. Костюми бідні, обдерті, зроблені на-

спіх, з наказу, без охоти і уміння. Папір і клей. Багато паперу і клею. Як-небудь, аби виконати завдання. Аби написати у звіті: „Наша комсомольська ячейка провела антирелігійний карнавал”. Нема справжньої веселости, нема дотепу, нема навіть злоби. Трафаретно, мертвотно, сухо. З наказу, як тяжку працю, як суботник по очищенню вулиць од сміття.

Автомобілі завернули за ріг і зникли.

Міцно впливаюсь у поручні руками. Серце б'ється від образи і гніву. Хочеться збігти униз, кричати, кликати людей, спинити. Але не можна. Не смію. Хто піде за мною, загине. Мій чоловік загине. Мій рід загине... Стискаю поручні і молюся:

— Боже! доки будеш терпіти. Зроби чудо! Зроби!

Виття, вереск, викрики чути вже здалека. Але чути добре. Це вони вже їздять навколо Софії. Тепер усі вони пнуться, стараються, кричать і гукають. Усі хочуть перекричати один одного. Усі хочуть дістати похвалу од начальства.

— Мертвота перемагає. Нема життя. Нема воскресіння, — защеміло серце.

— Є воскресіння! — чую я, — є!

Це великий дзвін Софії почав свою мову. Владно, уперто, могутньо кидає він у ніч, у місто своє тверде:

— Є!.. Є!.. Є!..

— Є чудо! — перегукуються ніжні підголоски.
— Є чудо! Вірю в чудо! Знаю чудо!

— Є!.. Є!.. Є!.. — уперто твердить великий дзвін, а за його могутнім голосом не чути вереску і крику. Мертвота ще пищить десь там, але її не чути. Дзвін покриває всі голоси, сила його пливе

над містом і кидає усім радісне, невмируще: Христос Воскрес!

Я встаю. Тримаюсь за поручні. Мовчу. Кричить тільки серце. Воно кричить і благає:

— Бий в дзвони, моя Софіє! Дзвони, великий дзвоне! Смійтесь, веселі підголоски! Вітер затих, земля радіє, місто радісно зітхнуло. Все відгукується вам:

— Воїстину Воскрес!

Стій твердо, моя Софіє, і бий у дзвони на Воскресіння.

ВЕЛИКДЕНЬ, ЩО ПРИЙДЕ

Великдень того року був пізній. Круті праві береги Дніпра вкрилися веселою і ніжною першою травою. Травичка проколювала землю, де тільки була її сила, а сили вона в той рік мала багато. По лівому, низькому берегу, над широким плесом Дніпрової повені випинались білі убори розквітлих вишень. Природа розкішно і радісно зустрічала той Великдень.

І не диво. То був перший Великдень вільної і незалежної України.

В родині баби Опанасихи була велика метушня. Більша, ніж буває звичайно на Великдень: баба намірилася везти святити паски аж у Київ, до Софії.

Обидва сини — Іван, що недавно повернувся з Америки, і Степан, що його тільки півроку повернули за мирним трактатом, як і інших українських засланців, із Наримського Краю — без слова взяли-ся готувати човен, щоб везти бабу. Внучка ж Оксана сама не знала, чого їй більше хочеться — чи лишитися вдома і похристосуватись із сусідським Петром, чи їхати з бабою і подивитись, який Київ у Великодню ніч. Та баба її не питала.

— Поїдеш, Ксаню, зі мною — сказала рішуче і твердо. — Це раз на віку буває такий Великдень, будеш мати, що дітям розказувати.

Ксаня побігла до перелазу у Петрів двір і, злякано розкривши очі, сказала Петрові:

— Мушу, Петре, їхати! Там баба такі сердиті...

Побачивши, як посмутніли Петрові очі, вона швиденько кинула йому на потіху: „Дітям буду розказувати!” --- і шугнула поміж кущами своєї левади, поспішаючи убрати нову сукню, як годиться для Києва і для Великодня.

За півгодини човен уже повільно і безшумно плів проти води під дужими помахами весел у Іванових руках. Степан ще не видихав заслання і сидів біля стерна.

Чим ближче до Києва, тим частіші ставали човни, тим більше вогників від лихтарів мерехтіло у тихих водах. Часом веселий, завітчаний пароплав швидко шумів повз них. І тоді лихтарі весело стрибали на розгойданих хвилях, а вогники розлітались по воді, ніби запалювали її.

— Ех! — раптом з боєм зітхнув Степан, — був у мене товариш у Наримі, теж наш, українець. Так той, було, як почнеться літо, а літом там сонце й не заходить, — так він усе за українським темним небом сумував. „Хоч би, — каже, — дожити та раз глянути на наше небо... Воно темне, темне, а зорі чисті та ясні, і все підморгують тобі згори, ніби дражняться”. ... Не дожив, бідака. Упав на дорозі, там його й дострелили.

— Царство йому небесне, — перехрестилася баба. — Мертвим царство небесне, а нам радіти — і за тих, що дожили, і за тих, що не можуть цього побачити.

На пристані довго довелося поплавати, доки знайшли місце де причалити човен. Народ сунув угору Щекавицьким узвозом. У світлі ліхтарів барвилися убрання і зникали у темінь. Тихі голоси шепотіли ніби у щасливому сні, хтось безжурно смі-

явся, десь несміливо дзвеніла почата й обірвана пісня. Ніч бренила волею і урочистістю.

Коли прийшли до Софії, то ледве змогли пройти у велике подвір'я, заповнене народом.

— Ну, ви стійте тут, коло пасок, а ми з Ксанею підемо до церкви, — сказала баба Опанасиха синам.

— І я з вами, — сказав Степан. — Вже коли дожив, то хай побачу.

Вони доходили вже до широкого проходу, який берегла міліція, як почався якийсь рух, і гамір живим шерехом перекотився через натовп.

— Приїхали. Ідуть у церкву.

— Хто приїхав? — спитала баба.

— Уряд приїхав. Он, бачите, вже сюди підходять... оно, посередині проходу.

Натовп гойднувся вперед і викинув бабу з Ксанею на саму доріжку, геть на переднього, що схопив бабу за руку і притримав, щоб не впала.

— Тихо, бабо, тихо, — сказав сміючись. — Упадете.

— Тепер вже встою, голубе, — сказала баба. — Як стільки років устояла, так тепер вже не впаду.

— Ого, та ви бойова, — засміявся той, а міліціонер, покинувши стояти на струнко, вже одводив бабу з Ксанею назад.

— Біда з вами жінками, — покрутив він головою. — Вже й старі, а стрибаєте, — докорив він бабі.

Але Опанасиха не зважала. Вона була задоволена і переможно озиралася навкруги.

— Бачив? — спитала вона Степана. — Перший раз після миру до Києва приїхала, і вже мене уряд за руку піддержав. А того Сталіна — стільки через

нього витерпіла — а й у очі не бачила. Тільки й того, що у сільраді на стінці люлькою смердів.

В натовпі знову зробився рух.

— А це ж іще хто?

— Українці з Америки, — не обертаючись відповів міліціонер. — Приїхали спеціально на Великдень. Аж трьома літаками.

— Ну, то й я з ними, — сказала баба, рішучо одсуваючи міліціонера. — Мій син також з Америки приїхав. Отам стоїть, з пасками.

І вона, потягнувши за собою Ксаню і Степана, важко пішла за гуртом американців до церкви.

Коли хресний хід вийшов із церкви, Опанасиха з своїми не пішла за ним навколо церкви, а зупинилася коло дверей і тут чекала, аж поки Владика на чолі хресного ходу не підійшов до дверей. Темний перед тим величний храм раптом спалахнув сяйвом вогнів, і могутній хор розкотив над затихлим майданом перше, щасливе:

— Христос Воскрес із мертвих...

В юрбі почулися зітхання і плач. Жіночий голос рвонув старим горем: „Ой, Господи!” — та хор вів далі своє непереможне і вічне:

— Смертю смерть подолав...

Процесія зайшла назад до храму. А баба Опанасиха пішла до пасок, щоб відпустити й Івана до церкви. Подвір'ям, передавані через голосники, котилися ті самі переливні звуки одвічної перемоги:

— І тим, що в гробах, життя дарував.

Через деякий час почувся голос Владики:

— Христос Воскрес! Радійте люди: воскрес наш Бог, воскресла Правда. Зник страх, воскресла наша воля. Зник страх перед людиною, тільки страх перед Богом з нами. Зник страх — і лишилася зла-

года і пошана. Шануйтеся, люди, і дякуйте Богові, що змилювався над нами. Христос Воскрес!

Степаном раптом струснуло, і він, ухопившись за голову, викинув з грудей страшне, хрипке чоловіче ридання.

— Плач, синку, плач, — поважно сказала баба. Це твої останні сльози від кривди. Виплач їх...

Коли рушили додому, був уже ранок. Сонце тільки вибивалось крізь хмаринки на сході — і вони червоніли: ніби скапуючи на землю останню кров.

Над Києвом передзвонювали дзвони, посилаючи до Дніпра і на кручі певне і переможне: Христос Воскрес! Воїстину Воскрес!

З М І С Т

В ЮДЕЇ.

Vita Nova	5
Багато званих...	12
Страх	19
Виноградар з Кани ..	23

В УКРАЇНІ.

Чудний знак	33
Княгиня Ольга ..	40
Великдень 1925 року	45
Великдень, що прийде	50

